

בין הכומתה לצילינדר

ראשיתה של 'דיפלומטיית המדים' במלחמת העצמאות

שמואל כהן שני¹

לצד תפקידם בשדה הקרב, למפקדים צבאיים תפקיד פעיל גם במישור הדיפלומטי - בהקמה ובתחזוקה של ערוצי תקשורת עם מקביליהם בצבאות יריבים. דיפלומטיית המדים הזו מתחילה בשדה הקרב עצמו, וממשיכה בתצורות של דיפלומטיה חשאית וגלויה. כביסוס לטענה זו, בוחן מאמר זה את מלחמת העצמאות של ישראל, במהלכה מילאו מפקדים בצה"ל תפקיד קריטי ביצירת ערוצי התקשורת עם האויב, החל משדה הקרב, ועד המשא ומתן על שביתת הנשק ברודוס והלאה. עיון בפרשה זו מגלה שמפקדים צבאיים מנסים להביא את הלחימה לסיומה גם באמצעות הכרעת האויב, אבל גם באמצעות דיפלומטיה.

מבוא

מדיניות החוץ והביטחון הישראלית איננה נקבעת רק בידי מנהיגיה אלא במידה רבה בידי אנשי הביצוע - בשטח, בזרועות הביטחון, המודיעין ורכש הנשק. באמצעות פעילות חשאית ושוטפת המיועדת להשגת מידע, לסיכול פעולות איבה, ולהשגת מקורות לרכש נשק, נוצרים מתחת לשטח המדיניות הגלויה, ערוצי הידברות ביטחוניים, המהווים את התשתית לערוצים מדיניים גלויים.

זהו הרובד החשוב והסמוי של מדיניות החוץ והביטחון הישראלית. יש להתייחס אל דיפלומטיית המדים כאל אחד הביטויים של רובד זה. ההנחה המרכזית של מאמר זה היא שפעילות המפקדים והחיילים מהכוחות הלוחמים בשטח, מהווה גורם המניע את תהליך סיום המלחמה, ואת המעבר ממלחמה לשלום.²

¹ שמואל כהן שני הוא חוקר היסטוריה של הדיפלומטיה הצבאית הישראלית.

² על דגם הברוקרטי-פוליטי במדיניות חוץ ראו:

Allison, G.T. (1971), *Essence of Decision, Explaining the Cuban Missile Crisis*, Little Brown.

Halperin, M.H. (1974), *Bureaucratic Politics and Foreign Policy*, The Brookings Institute.
Rourke, F.E. (1972), *Bureaucracy and Foreign Policy*, Johns Hopkins University Press.

מלחמות אינן מתנהלות בריק משפטי ודיפלומטי בין-לאומי, אלא מתחילות, נערכות ומסתיימות בהקשר מדיני. הן אינן מסתיימות בבת אחת, והשלוש, המסיים אותן, איננו פורץ מייד לאחר שהתותחים מפסיקים לרעום. תהליך סיומן הוא לעיתים ארוך ומתמשך ומשלב מהלכים צבאיים ודיפלומטיים בו זמנית. החיילים שנפרדו מהדיפלומטים בראשית המלחמה ובמהלכה, נפגשים איתם שוב בסיומה ומשתפים איתם פעולה. החייל, חובש הכומתה, האמון על הפעלת אלימות בשדה הקרב, והדיפלומט, חובש הצילינדר, האמון על המשא והמתן המדיני, נפגשים ומתפקדים יחדיו, זה לצד זה, גם תוך כדי חיכוכים הדדיים, עד לחתימת הסכם ולתחזוקתו בהמשך.

הלוחמים נפגשים עם יריביהם כבר בשדה הקרב, הן בחסות בין-לאומית, והן באופן ישיר, כדי לפקח על ההפוגות ועל ההסדרים השונים במהלך הלחימה. לאחר מכן הם משתתפים בשיחות הצבאיות להסכמי שביתת הנשק, ובמשלחות הצבאיות לשיחות השלום. עליהם מוטל עיקר המשימה של מימוש הסכמים אלו בשטח, הסכמים המהווים את עיקר התשתית של שלום בר קיימא בעתיד.

כל זאת במסגרת 'דיפלומטיית מדים' שנגדיר אותה כ:

מפגשים וקשרים משני צידי הכוחות הלוחמים במטרה להגיע להסדרים במהלך הלחימה בשדה הקרב, לפקח על הפוגות במהלך המלחמה, ולהשתתף במשלחות הצבאיות בשיחות על הסכמי שביתת הנשק ועל הסכמי השלום.

דיפלומטיה זאת מתבטאת בשלוש תצורות: 'דיפלומטיית מדים בשדה הקרב', 'דיפלומטיית מדים חשאית' 'דיפלומטיית מדים גלויה'. שלוש תצורות אלו ייבחנו בחקר המקרה ההיסטורי של שלב ב' של מלחמת העצמאות, שהחל ב־15 במאי 1948 והסתיים ב־20 ביולי 1949, עם חתימת הסכם שביתת הנשק עם סוריה. ניתן לקבוע ש"סיום מלחמת העצמאות" היה תהליך ארוך של כ־9 חודשים, בין נובמבר 1948 ליוני 1949, שהיה מורכב ממשא ומתן דיפלומטי חשאי וגלוי, תוך כדי הפעלת מהלכים צבאיים לגיבוי עמדות במהלכו.

דיפלומטיית המדים בשדה הקרב

נגדיר את דיפלומטיית המדים בשדה הקרב כ:

"מפגשים של מפקדים בשדה הקרב לצורך הסדרים תוך כדי לחימה (טיפול בפצועים, שבויים, נעדרים, קבורת חללים, וכניעה) ולצורך פיקוח על הפוגה בלחימה".

ארגון האומות המאוחדות, אשר החליט על תוכנית החלוקה ב־29 בנובמבר 1947, לא יצא מחוץ לתמונה עם פרוץ הלחימה, לא בשלבה הראשון ולא בשלבה השני. לכן, שבוע בלבד מאז התחלת קרבות השלב השני של המלחמה, ב־22 במאי 1948, החליטה מועצת הביטחון על הפסקת אש באזור. מכיוון שנמשכו הקרבות, היא התכנסה שוב ב־29 במאי, וקראה לצדדים להפסיק את האש עד ה־1 ביוני. לצד ההחלטה מונתה ועדה קונסולרית למתווך האו"ם כדי לפקח על ההפוגה. ב־8 ביוני

הודיע פולקה ברנדוט, מתווך האו"ם כי ההפוגה תיכנס לתוקפה ב־11 ביוני בשעה 6.00³. הפוגה זו מכונה "ההפוגה הראשונה" או "הפסקת האש הראשונה".

במקביל למגעים הדיפלומטיים באו"ם ובירושלים בנוגע להפוגה, החלו נציגי הצבאות להיפגש בשטח כדי לפקח על הסדרי ההפוגה. מתווך האו"ם הקים ביוני את מנגנון הפיקוח על ההפוגה, אשר כלל 45 קצינים מהמדינות שהשתתפו בוועדת ההפוגה. כך הוקם ארגון האו"ם לפיקוח על ההפוגה – אונטס"ו (United Nations Truce Supervision Organization - UNTSO). הארגון היה צבאי ביסודו, ובראשו עמד ראש מטה משקיפי האו"ם, הקולונל תורד בונדה (אחרי התמנה הגנרל ויליאם ריילי). תפקיד משקיפי האו"ם היה לפקח על ההפוגה, לטפל בהפרותיה ולדווח על כך למועצת הביטחון ולוועדת ההפוגה.⁵

צה"ל התארגן במהירות, והקים, אף הוא ביוני, את מנגנון הקישור לאו"ם. המנגנון הזה הוכפף לאג"ם, אגף המטה בפיקודו של האלוף יגאל ידין. בראשו עמד סא"ל ברוך קומרוב. יחידת הקישור כונתה: מטכ"ל/אג"ם/ברוך. היא כללה קציני קישור לצד מטה המשקיפים בחיפה, וקציני קישור מרחביים בחזיתות השונות. המנגנון התגבש באופן סופי בתקופת ההפוגה השנייה (הפסקת האש השנייה) בחודש יולי. האלוף ידין פירט את נהליו, והוציא את כתבי המינוי לקציני הקישור האזוריים, שהיו כפופים למפקדי החזיתות. לרוב היו אלה קציני המודיעין של החטיבות השונות, ובמקרים מסוימים גם קציני מטה חטיבתיים וקצינים גדודיים.⁶

מ'הסכם פירוז הר הצופים' ל'הסכם ההפוגה הכנה' - הישגי דיפלומטיית המדים

המפגשים הממוסדים הראשונים בין אנשי הצבא נערכו אפוא במסגרת משטר ההפוגה ובאמצעות מנגנון של האו"ם. אמנם המפגשים נועדו ליצור הסדרים מקומיים, שיאפשרו לקיים את ההפוגה, ולא כדי לדון בסיום המלחמה ובשלום, אך הם החלו לפתח מנגנון הידברות צבאית לסיום המלחמה.

ב־13 ביוני הגיעו ראשוני משקיפי האו"ם לשער הגיא, וב־16 ביוני נערכה הפגישה הראשונה בין נציגי שני הצבאות בתיווך האו"ם לצורך סימון גבולות ההפוגה וחתימה על המפות, שיצינו את מיקום הצבאות בתום הלחימה. המפגש התקיים במנזר האשורי (דיר א־סיריאן) בין שער שכם למנזר נוטרדם. את הצד הערבי ייצגו עבדאללה א־תל, מפקד הגדוד השישי של הלגיון בירושלים, קצין בריטי, שהיה סגן מפקד הגדוד השלישי, וקצין ערבי נוסף. את הצד הישראלי ייצגו דוד שאלתיאל, מפקד חטיבת ירושלים, וקציני מטהו. משקיפי האו"ם הציגו בפני הקצינים משני

³ "החלטת מועצת הביטחון מיום 29 במאי בדבר הפסקת אש בארץ ישראל", יוגב, ג. **תעודות למדיניות החוץ של מדינת ישראל**, ירושלים תשמ"א, (להלן: **תעודות**), כרך א, עמ' 666-667; ברנדוט אל שרתוק 8.6.48, שם, תעודה 156, עמ' 133-136.

⁴ ארגון זה קיים ופועל גם כיום בירושלים וכותב דו"חות על בסיס המנדט שניתן ב־1948.

⁵ אבן אל שרתוק, 3.6.48, שם, תעודה 137, עמ' 119: שרתוק אל בונדה, 21.6.48, שם, תעודה 214, עמ' 195-196.

⁶ ראו דיווחים של קציני הקשר חטיבתיים וגדודיים לאג"ם/ברוך, ארכיון צה"ל, 2168/50/87, כרך ב'.

הצדדים את מפות ההפוגה, ולאחר משא ומתן, שבו התמקחו הקצינים על מיקום כוחותיהם בשטח, הם חתמו על המפות.⁷

נציגי הצבאות נשאו ונתנו גם על הסדרים אזרחיים, כמו הספקת מזון וחשמל לתושבי ירושלים, והסדרי תנועה אל העיר וממנה. בהדרגה הם הגיעו להבנות על פירוז שטחים בעיר, והרחיבו את תחומי ההידברות ביניהם, עד כדי חתימת הסכם להפוגה כוללת באזור ירושלים, שהוציא, למעשה, את חזית המרכז מהמלחמה.

ההסכם הראשון ביניהם נחתם ב-7 ביולי 1948 בדבר פירוז אזור הר הצופים. מטעם עבר הירדן חתם על ההסכם הבריגדיר נורמן לש, מפקד האוגדה הראשונה של הלגיון הירדני, ומטעם ישראל חתם האלוף דוד שאלתיאל, מפקד אזור ירושלים. אזור הפירוז כלל את בית החולים 'הדסה', את האוניברסיטה העברית, את מתחם אוגוסטה-ויקטוריה, ואת הכפר עיסויה. במקום נוצר שטח הפקר של 180 מטר והועמדו נקודות ביקורת בקצותיו. דגל האו"ם הונף על הבניינים המרכזיים, וכוח משטרת ישראל הוצב בעמדותיו על ידי משקיף או"ם, שהיה אחראי על העברת האספקה לכוח זה. הוסכם על נוכחות של 85 שוטרים ישראלים, ו-35 אזרחים, שיטפלו במתקנים באזור, ועל 40 שוטרים ערביים. שני הצדדים הסכימו, כי האזור לא ישמש לצרכים צבאיים, וכי הכניסה אליו תהיה אך ורק בפיקוח האו"ם.⁸

לא היה זה הסכם שלום, אך היה זה הסכם, שהוציא אזור מצומצם מכלל לחימה. המצב בחזית המרכז, טרם הוכרע. יומיים לאחר החתימה על הסכם פירוז הר הצופים החלו קרבות 'עשרת הימים' (9-18 ביולי). ב-18 ביולי החלה ההפוגה השנייה, והחיילים שירו זה בזה, נפגשו שוב לשיחות על סיום הלחימה בשדה הקרב. ב-21 ביולי נערכה פגישה בין קצינים ירדנים לישראלים, שבה חתמו שני הצדדים על קווי ההפוגה השנייה בירושלים, שהיו דומים לקווי ההפוגה הראשונה.⁹

ב-23 ביולי החליף סא"ל משה דיין את דוד שאלתיאל כמפקד אזור ירושלים, ובתוקף תפקידו היה האחראי הצבאי על שיחות ההפוגה. לצורך זה ניהל מגעים עם מקבילו הירדני עבדאללה א-תל. ההפוגה השנייה הפסיקה את הקרבות בירושלים, אך קווי החזית חצו בין רחובות המאוכלסים באזרחים, ובין עמדות הלוחמים הפרידו לעיתים מטרים בודדים בלבד. המצב הזה גרם להפרות תכופות של ההפוגה, שבאו לידי ביטוי בפעולות איבה מקומיות כמו פיצוץ בתים, חסימת רחובות ופריצתם, צליפה וירי לעבר אזרחים ופיצוץ עמדות. בפעולות האיבה שבין 20 ביולי ועד סוף החודש נהרגו 15 ישראלים ו-30 נפצעו.¹⁰

⁷ שרתוק אל קרמונה, 26.6.48, **תעודות**, תעודה 234, עמ' 223.

⁸ **תעודות**, כרך שני, נספח, עמ' 629-630.

⁹ עבדאללה א-תל, **זכרונות**, מערכות, תל-אביב, 1964, עמ' 230.

¹⁰ י' לוי (לויצה), **תשעה קבין**, מערכות, תל-אביב, 1986, עמ' 406. התקופה הזאת כונתה גם "התזמורת בהפוגה" ראו, נ' לורד, **קורות מלחמת העצמאות**, מסדה, גבעתיים, 1989, עמ' 487.

המפגשים בין שני המפקדים נועדו לפתור התלקחויות מקומיות ולפקח על משטר ההפוגה, כמו־כן הם נועדו לפתור בעיות הומניטריות של האוכלוסייה, כמו טיפולים רפואיים, הספקת מזון, הסדרי תפילה במקומות הקדושים. בהדרגה נוצרו יחסי אמון ביניהם, שאפשרו להרחיב ולהעמיק את משטר ההפוגה, בתחילה לאזור דרום ירושלים, ולאחר מכן לאזור שמצפונה. אזור דרום ירושלים נגע גם לצבא המצרי שחנה במקום (הזורע הצפון־מזרחית של הצבא המצרי, שהתרכז במישור החוף הדרומי). נוצר מפגש משולש בין שלושת הצבאות – הישראלי, הירדני והמצרי, והתהווה מנגנון קישור צבאי עצמאי ללא תיווכו של האו"ם, שנועד לקדם הסדר צבאי אזורי.

הסדר זה אפשר את ריכוזו של הכוח הישראלי להכרעה בחזית הדרום עם פתיחת מבצע 'יואב' ב־15 באוקטובר, שנועד לפרוץ את המצור על הנגב הנצור. בתמורה החל הלגיון להיכנס לבית לחם ב־22 ביולי בכוח של 1,200 חיילים, ולמחרת הגיע עבדאללה א־תל לבית לחם כדי לשמש קצין קישור בין הירדנים והמצרים. ב־28 באוקטובר 1948 נצפו 30 חיילים ירדנים גם בחברון לקראת השתלטות המלך עבדאללה על העיר. יום למחרת ביקר בכפר תרקומיה האמיר טלאל, בנו של עבדאללה. חיילי הלגיון הוצבו גם בדהריה.¹¹

א־תל זכה לאמונו של המלך עבדאללה, מחד גיסא, וגילה עצמאות בפועל תוך גילויי א־תלות במפקדיו הבריטיים, מאידך גיסא. זה אפשר לצד הישראלי לראות בו בן שיח עצמאי ואמין, ואשר עימו ניתן להגיע להסדרים מקומיים בהווה ולהסכמים מדיניים בעתיד. דיין וא־תל העריכו זה את זה בראשית המפגש ביניהם, וכיבדו את הישגיהם הצבאיים. הם אף שיבחו איש את רעהו בזיכרונותיהם.¹²

היחסים בוני האמון בין שני המפקדים הביאו לכדי הסכם הפסקת אש כנה בכל אזור ירושלים. הסכם זה נכנס לתוקפו ב־1 בדצמבר. אמנם היה זה הסדר בין מפקדים, אך הוא היווה קפיצת מדרגה ביחס להסכם פירוז הר הצופים מה־7 ביולי, הן באופיו והן בהיקפו. הפסקת האש הכוללת השתרעה על פני שטח נרחב – מאזור רמאללה, בית ג'אלה ולטרון בצפון, לכפרים ולג'ה, בתיר, שרפת ובית צפפא שמדרום לירושלים. א־תל היה מוכן לשאת ולתת על החזרת הרובע היהודי שבעיר העתיקה בתמורה לקבלת קטמון, כמו־כן, היה מוכן לדון בחופש התנועה בלטרון. דוד בן־גוריון, ראש הממשלה הזמנית, דחה את הצעותיו, ולו משום שלדעתו היה צורך בחלוקת השטח ולא בהסדרי תנועה. הוא גם סירב למסירת קטמון לירדנים. עם זאת הוא עודד את המשך ההידברות הישירה בין המפקדים, כדי לפתור את כל הסוגיות העומדות על הפרק בירושלים, ולקדם את קץ המלחמה בעיר ובסביבתה.

¹¹ ראו דיווחים של מטה חזית ד: מטה חזית ד/מודיעין, דו"ח פעילות 8, 230600–220600, ארכיון צה"ל, 922/175/1250; מטה חזית ד/מודיעין, דו"ח פעילות 9, 240600–230600, שם; מטה חזית ד/מודיעין, דו"ח מודיעין, 28.10.48, שם; מטה חזית ד, סיכום ידיעות מס' 43 ליום 30.10.48, שם; מטה חזית ד, סיכום ידיעות מס' 44 ליום 1.11.48, שם.

¹² א־תל, 1964, עמ' 241; משה דיין, **אבני דרך**, ידיעות אחרונות, 1976, עמ' 80.

ואכן שני המפקדים הסכימו גם על התקנת קו טלפון משותף לניהול ולפתרון ישיר של משברים ביניהם.¹³

ההסכם בין המפקד הישראלי והמפקד הירדני נתן מייד את אותותיו, וביומן מטה מחוז ירושלים צוין ב־1 בדצמבר 1948: "שקט מוחלט כתוצאה מהסכם ההפוגה". החיים באזור ירושלים חזרו למסלולם. ב־1 בדצמבר הגיע לירושלים לביקור הנשיא חיים ויצמן. ב־7 בדצמבר התקיים ליד חולדה טקס פתיחת כביש הגבורה, ובערבו של אותו היום נערכה בבית הקפה 'אירופה' בכיכר ציון מסיבה לצוות המפקדים של חטיבת ירושלים ושל חטיבת 'הראל' בנוכחות הרמטכ"ל וצמרת צה"ל. במהלך חודש דצמבר חיזקו דיין ואֶתֶל את ההסכם, והרחיבו אותו. חזית המרכז הוצאה ממעגל הלחימה הודות להבנות ולהסכמים בין המפקדים הצבאיים.¹⁴

הצדעה ראשונה ומשא ומתן לכניעה מכובדת - כיס פאלוג'ה - החזית הדרומית

ב־15 באוקטובר החל מבצע 'יואב', שנמשך עד 22 באוקטובר. הוא השיג את יעדו, הדרך לנגב נפרצה. מישור החוף בין אסדוד (אשדוד) לבין יד־מרדכי נתפס בידי צה"ל, והמצרים נסוגו לאחר מכן גם ממג'דל (אשקלון) לכיוון עזה. נוסף על כך השתלט צה"ל על הרצועה הרוחבית, שנמשכה ממג'דל במערב עד בית ג'וברין וחברון במזרח, למעט האזור שבין משטרת עיראק-סוידאן (שצה"ל לא הצליח לכבוש בתקופת המבצע) במערב, ובין בית ג'וברין במזרח. באזור זה כותרה חטיבת רגלים מצרית, שהמטה שלה שכן בכפר פלוג'ה. אזור הכיתור - כיס פלוג'ה - כלל גם את הכפר עיראק אל־מנשיה (היום קריית־גת).

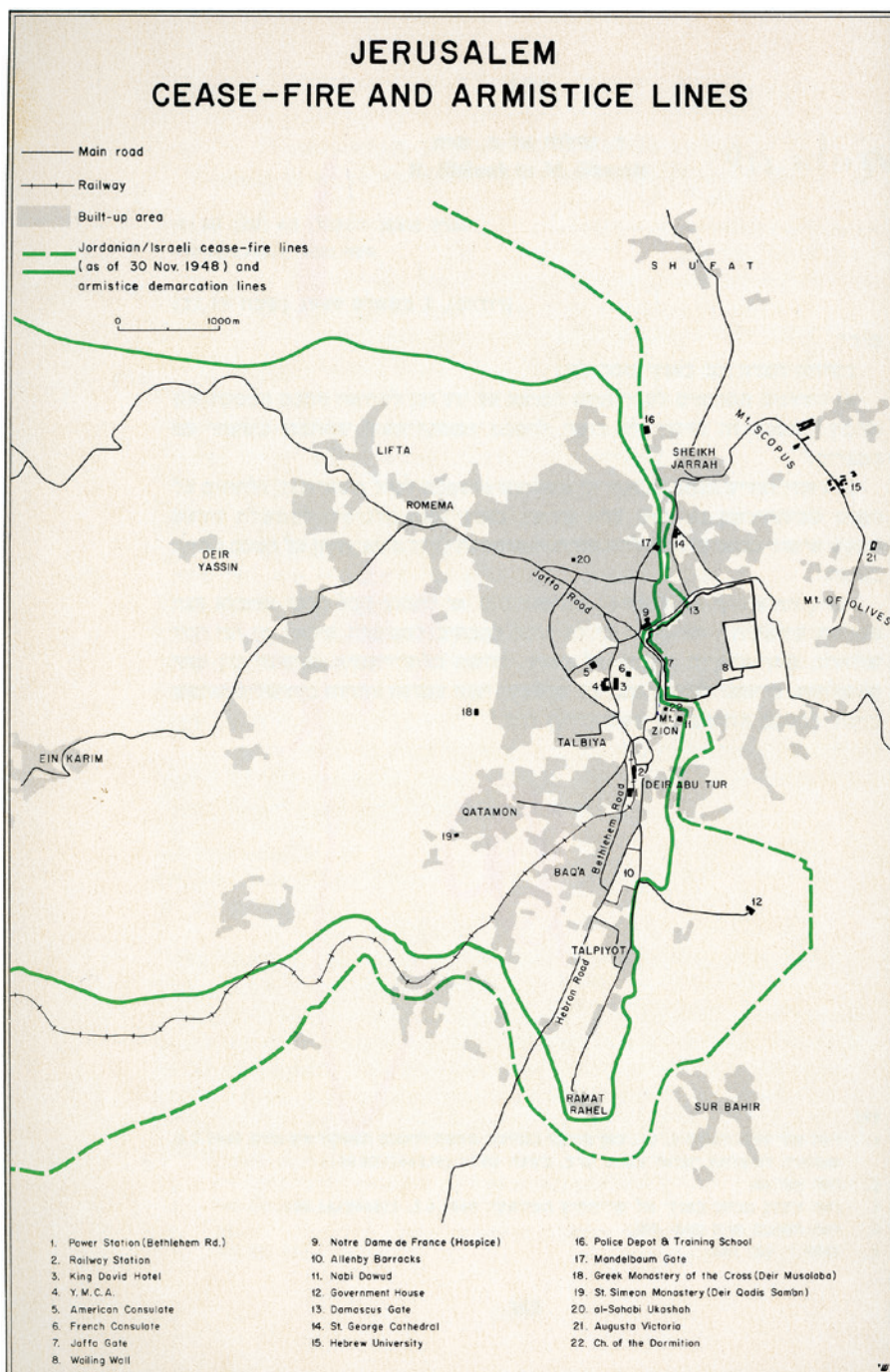
במשך כל ימי המבצע הופגז אזור פלוג'ה, והוא צומצם בהדרגה, בייחוד לאחר כיבוש בית ג'וברין. מצב החיילים המצריים בו הלך והחמיר, ומאז סוף חודש אוקטובר הלכה תחמושתם ואזלה. מנות המזון צומצמו ביותר לפעמיים ביום בשעה 10:00 ובשעה 16:00, והרופאים נאלצו להשתמש לניתוח פצועים בתער גילוח חדש. אולם החיילים המצרים לא הניחו את נשקם, על אף שהכוח המצרי נסוג ממג'דל לכיוון עזה, והותיר אותם בודדים במערכה. מצבם החמיר עוד יותר כאשר נכבשה משטרת עיראק-סוידאן ב־9 בנובמבר.¹⁵

למחרת היום, ב־10 בנובמבר, נערך מפגש בין שני קציני המודיעין של שני הצבאות ליד שוחות הלוחמים בעיראק-סוידן. הכוונה למפגש בין ירוחם כהן, קצין המודיעין ושלישו של יגאל אלון מפקד חזית ד' (חזית הדרום), וגמאל עבד־א־נאצר, קצין המודיעין של החטיבה המצרית הנצורה. לא הייתה זאת פגישה בין שני מדינאים, שנשאו ונתנו

¹³ דוד בן־גוריון, **יומן מלחמה** (בעריכת גרשון רבלין ואלחנן אורן), משרד הביטחון - ההוצאה לאור, תל־אביב, תשמ"ג, 29.11.48, עמ' 854,858; לויצה, 1986, ראה שם, עמ' 422; דיין, 1976, ראה שם, עמ' 82.

¹⁴ יומן חטיבה 6, 1.12.48, ארכיון צה"ל 721/72/394; לויצה, 1986, עמ' 425.

¹⁵ לורד, 1989, עמ' 534, 557; ראו דו"חות מודיעין וסיכומי ידיעות של מודיעין/חזית ד'-מס' 42-47, בין 30.11.48-4.11.48, ארכיון צה"ל, 922/75/1250.

מפת הסכם הפסקת האש בירושלים, גדליה יוגב (עורד), תעודות למדיניות חוץ, כרך שלישי, ירושלים (תשמ"ג)

על שלום, אלא בין שני חיילים שידעו כי המערכה כבר הוכרעה, פגישתם נועדה למנוע הקזת דם מיותרת בקרב מיותר. כבר בראשית הפגישה היה ברור מיהו הצד המנצח ומיהו הצד המנוצח, אך הצד המנצח לא בא להשפיל את המנוצח. הוא חלק לו כבוד. היוזמה לפגישה הייתה מקומית, מטעם מטה חזית הדרום, ומטרתה הייתה להביא לכניעה של הכוח המצרי הנצור בפלוג'ה באמצעות משא ומתן. מפקד חזית הדרום קיווה לשחרר את הכוחות הישראליים המרותקים לכיס, לצורך ריכוזם בקרב ההכרעה שתוכנן נגד הזרוע המערבית של הצבא המצרי.¹⁶

נאצר (במרכז) כקצין צעיר בצבא המצרי, 1940 (ויקיפדיה)¹⁷

¹⁶ יומן מלחמה, 11.11.48, עמ' 808; "יומן מערכה" 5.11.48, ארכיון צה"ל, 1046/70/435.
¹⁷ https://en.wikipedia.org/wiki/Gamal_Abel_Nasser#/media/File:Nasser_with_comrades,_1940.jpg

מפגש המפקדים בשדה הקרב החל כאשר ירוחם כהן, עזב את העמדות הקדומניות של כוחות צה"ל, והתקדם לבדו לעבר העמדות הקדומניות של הצבא המצרי בעיראק אל-מנשיה. הוא קרא ברמקול לעבר העמדות המצריות: "קצין ישראלי מבקש להיפגש עם קצין מצרי". לאחר מכן המשיך ללכת לבדו בדרך המפרידה בין הקו הישראלי לקו המצרי. הייתה זאת הליכה מפחידה של כמה מאות מטרים בדרך המפרידה בין האויבים, ואשר נועדה לגשר ביניהם.

ואז אירע המפגש הראשון בין החיילים היריבים, שבמהלכו הצדיע פלמ"חניק, שלא ידע כלל להצדיע. המנצח הצדיע למנוצח, ובכך יצר איתו תקשורת המבוססת על כבוד חיילי. הוא לא התכוון להשפילו, אלא לאפשר לו להניח את נשקו כחייל גאה. מייד בראשית דבריו הוא חלק מחמאות ללוחמי משטרת עיראק-סוידאן, שנכבשה יום לפני כן. הוא מיהר להרגיע את המפקדים המצריים שניצבו מולו, וסיפר להם, כי חברים, מפקד המשטרה, חי ומצבו טוב. מידע על גורל החברים לנשק חשוב תמיד לכל חייל, בייחוד לחייל מנוצח הנתון במצור. ירוחם כהן הבהיר לנאצר ולחבריו, שהמצב שבו הם נתונים הוא ללא מוצא. על כך ענה המפקד המצרי: "אכן אני יודע את מצבנו, אך כרגע אין אנו נלחמים על כיבוש טריטוריות אלא על כבודו של הצבא המצרי". הוא גם חלק כבוד לאומץ הלב של החייל הישראלי.¹⁸

במפגש הראשון הזה נוצר האמון הבסיסי בין שני הקצינים, שהיה מבוסס על כבוד הדדי. הפגישה שהתחילה בהצדעה הסתיימה בלחיצת יד. לאמון הזה תרמה יכולתו של ירוחם כהן למצוא מכנה משותף עם נאצר – המאבק בבריטים. השאיפה להשתחרר מהעול הקולוניאלי הבריטי הייתה משותפת לקצין הישראלי ולקצין המצרי. על בסיס מאבק זה שידר הקצין הישראלי לקצין המצרי מסר של שיתוף פעולה והידברות כדי לממש את האינטרס המשותף של מאבק בבריטים ובירדנים, בני חסותם. הקצין המצרי הבין את המסר, ונוצר אמון בסיסי בין השניים. הם החליטו להפגיש למחרת את מפקדיהם.

למחרת הוביל ירוחם כהן את שיירת המצרים, בראשות מפקדם טהא ביי, לקיבוץ גת, לפגישה עם יגאל אלון, מפקד החזית. הצדדים הלוחמים הצדיעו זה לזה, לחצו ידיים וישבו למשא ומתן בחדר הקיבוץ המופגז, סביב שולחן, שערכו לכבודם חבריו. בראש השולחן ישב יגאל אלון, המפקד המצרי ישב מולו. משני צידי השולחן ישבו קציני המטה של שני הצדדים. קציני המטה הישראליים היו: סא"ל יצחק רבין, קצין המבצעים של חזית הדרום, רס"ן עמוס חורב (סוחצ'בר), רס"ן זרובבל ארבל (ורמל), קצין סיירות ומודיעין, רס"ן חנן דשא, קצין התרבות נתן שחם, וסרן ירוחם כהן. לא היה זה משא ומתן על שלום וגם לא על הפסקת אש כוללת, אלא חלק מהלחימה. המפגש היה חלק ממנה, שהרי לחימה כוללת גם כניעה, נסיגה, החלפת שבויים, טיפול בחולים ובפצועים, קבורת חללים, וחיפוש אחר גופותיהם. סביב שולחנות מאולתרים באוהלים ובחדרים מופגזים, מתחילים החיילים להיפגש לצורך

¹⁸ כהן, י. **לאור היום ובמחשך**, עמיקם, תשכ"ט, עמ' 201.

קביעת הסדרים זמניים ומצומצמים. תוך כדי כך יכול להיווצר אמוון, ויכולים להירקם ערוצי קשר, שעשויים להוות בסיס להסדר מדיני עתידי, ואכן שם בקיבוץ המופגז, בשדה הקרב של פלוג'ה, החל קצין המבצעים הצעיר, סא"ל יצחק רבין, לצבור ניסיון דיפלומטי במשא ומתן בין יריבים במהלך השיחה ניסו הישראלים לשכנע את המפקד המצרי להניח את נשקו. יגאל אלון הבהיר לו שמצבו חסר סיכוי, ואמר: "אינני מציע לכם כניעה משפילה אלא כניעה בכבוד, תוך כבוד צבאי והערכה מלאה, עם אפשרות של חזרה מיידית הביתה, הרהר בדבר. הבה נחסוך דם ונפסיק את ההתכתשות".

המפקד המצרי, אשר הבין כי מדובר בכניעה ללא תנאי, אכן הודה שמצבו נואש, וסיים בדברים הבאים: "אינני משלה את עצמי כי בעמידתי אוכל לשנות את מאזן הכוחות ולהציל את מצב החזית שלנו. אולם דבר אחד ביכולתי להציל: מעט כבוד הצבא המצרי, ולכן אלחם כאן עד הכדור האחרון ועד האיש האחרון. אלא אם כן אקבל פקודה אחרת מממשלתי".¹⁹

על אף כשלון המשא ומתן על הכניעה, המשיכו ירוחם כהן ונאצר להיפגש בעיראק אל-מנשיה. הכוחות הבינו את הצורך בהידברות למרות המשך הלחימה והמצור הכבד שהוטל על החטיבה המצרית. אולם בחודש דצמבר נפרדו המפקדים ושוב לשדה הקרב במסגרת מבצע 'חורב', שנועד לסלק את הצבא המצרי מהנגב ומרצועת עזה. ירוחם כהן חדר עם כוחות חזית הדרום לסיני, ונאצר המשיך להילחם בכיס פלוג'ה. בליל ה-27/28 בדצמבר 1948 נערך מבצע 'חיסול' שמטרתו הייתה "חיסול כיס פלוג'ה". המבצע לא הצליח, ולגדוד 33 של חטיבת 'אלכסנדרוני', שעליו הוטל לכבוש את עיראק אל-מנשיה,²⁰ נגרמו אבדות קשות – 89 חיילי החטיבה נפלו בקרב זה, ונקברו במקום, למרגלות התל.²¹

אף-על-פי שנאצר נלחם על חייו בקרב האכזר הוא ציפה לירוחם כהן שיגיע לקבל את גופות החיילים הישראלים, משזה לא הגיע, ציווה לקבור אותם, ולאחר מכן אף הסכים לטקס קבורה דתי לחיילים הישראלים. בשעת הטקס הדתי דיגלה יחידת חיילים מצרים חמושה את נשקה, והצדיעה קבוצת קצינים מצרים. הקברים היו מסומנים ומגודרים. שני המפקדים לא הצליחו לסיים את הלחימה ולמנוע את נפילת חייליהם, אך הצליחו להסדיר להם קבורה מכובדת.²²

ב-26 במרץ 1949 החל פינוי החטיבה המצרית מכיס פלוג'ה על ידי מצרים בעקבות

¹⁹ שם, עמ' 209.

²⁰ כפר ערבי גדול בשפלה כ-20 קילומטרים ממזרח למג'דל (היום אשקלון).

²¹ "פקודת מבצע חיסול" חטיבה 3, 26.12.48, ארכיון צה"ל, 922/75/1019; על מבצע "חיסול" ראו: דו"ח מלא של פעולת חיסול ליל 27.12.48, ארכיון צה"ל, 922/567/561, ריבלין, ג. וסיני, צ. **חטיבת אלכסנדרוני במלחמת הקוממיות**, מערכות, תל-אביב, 1964, עמ' 325-341, לורך, 1989, עמ' 615-619; אלוף יגאל ידין אל חיל האוויר וחיל ההנדסה "הפצצות חיל האוויר במבצע ע" 24.2.49, ארכיון צה"ל 922/75/1019; קצין מודיעין, מחלקת מבצעים, מטה חיל ההנדסה אל אגם/מבצעים "הפצצות חיל האוויר במבצע עין" 31.3.49, שם.

²² כהן, תשכ"ט, 217-218.

חתימת הסכם שביתת הנשק. במסגרת הפינוי שב נאצר למצרים, ולא הספיק להיפרד מירוחם כהן. למחרת נערכה הפגישה האחרונה בין אלון וטהא ביי במשטרת עיראק-סוידאן. הובעה התקווה ליחסים תקינים בין המדינות בעתיד.²³ ירוחם כהן, שב ונפגש עם נאצר בפברואר 1950 במסגרת ועדות הפיקוח על שביתת הנשק (משטר וש"ן). כדי לזהות שוב את מקום קבורת חיילי גבעתי. ועדות אלו היו ערוץ ההידברות הממוסד והגלוי בין ישראל למצרים בראשית שנות ה-50.²⁴

'דיפלומטיית מדים חשאית' - היווצרות ערוץ קשר צבאי-חשאי

דיפלומטיה חשאית או "דיפלומטיה שקטה" ניתן להגדיר כשיתוף פעולה חשאי, הכולל שתי מדינות או יותר, שחותרות להסכמים, והוא בא לידי ביטוי בהבנות שקטות, או בהסדרים בעלי רגישות גבוהה, שבעטיה לא ניתן לתת אמון ברשויות פנימיות, או בצדדים חיצוניים אחרים ולשתפם בתהליך. כמו-כן ניתן להגדיר דיפלומטיה חשאית כ"מכלול המשימות הלא פורמליות שמבצע דיפלומט, ללא ידיעתה ו/או הסכמתה של המדינה המארחת (או בידיעתה והסכמתה החלקית) לצורך פיתוח מגעים מדיניים חשאיים עם מדינות אויבות או גורמים עוינים".²⁵

עם סיום המלחמה מחדשים הצדדים הלוחמים את יחסיהם בשלב הראשון באמצעות ערוצי קשר חשאיים, במקביל להמשך הלחימה. במסגרתם מתחילים הצדדים להעביר מסרים של סיום מלחמה, ושל רצון להגיע להסדר מדיני. התותחים ממשיכים לרעום, אם כי בקצב הולך ופוחת, אך מאחורי הקלעים מתחילות לחישות הדיפלומטיה החשאית, שבהדרגה מפנה את מקומה לדיפלומטיה הגלויה של שיחות השלום.

כך יצא בראשית יולי 1948, אליהו ששון, ראש מחלקת המזרח התיכון של משרד החוץ, לפריז, כדי לפתוח במגעים חשאיים עם נציגי מדינות ערב, ובמיוחד עם מצרים וירדן, לסיומה של המלחמה. הוא הביא איתו את טוביה ארזי ואת זיאמה דיבון, אנשי הש"י הערבי (הם כונו חוליית שט"ז), ויחד הם פיתחו מרכז משולב של פעילות מודיעינית ודיפלומטיה חשאית, שנועדה לחדש את הקשרים עם מדינות ערב. הם הפעילו אנשי קשר עם ירדן ועם מצרים בחודשים יולי-נובמבר 1948. אנשי הקשר כללו את עבד אל-מג'יד חידר, ציר עבר הירדן בלונדון, ד"ר שוכת א-סאטי, רופאו של המלך עבדאללה, עבד אל-ע'אני אל-כרמי ("היוגב"), שהיה סוכן ואיש קשר עם אנשי המחלקה המדינית של הסוכנות היהודית, וכאמל ריאד, איש קשר מצרי, שהיה בעל מהלכים בחצר המלכות המצרית. בשיחות אלו החלו הצדדים להעביר מסרים בנושאים כמו: הגבולות העתידיים בין המדינות, עתידה של הגדה המערבית, רצועת

²³ ידין אל הרמטכ"ל, אגם 23.2.49, ארכיון צה"ל 1203/92/75; מאת שמחה (בטלפון) אל ברוך, 27.3.49, ארכיון צה"ל 1338/79/450; כהן, תשכ"ט, עמ' 221.

²⁴ כהן, תשכ"ט, עמ' 221.

²⁵ ש' כהן-שני, מבצע פריס - מודיעין ודיפלומטיה חשאית בראשית המדינה, רמות, תל-אביב, 1994, עמ' 105.

עזה, החזרת הפליטים, ועזרה בפיתוח כלכלי וטכנולוגי של האזור.²⁶ השיחות בפריז עם נציגי המלך עבדאללה הגיעו למבוי סתום, שכן הללו היו מוגבלים ביעילותם להכריע ולהגיע להסכם עם נציגי ישראל. במקביל נוצרו עובדות טריטוריאליות באזור ירושלים והנגב, עם הגיעה של המלחמה אל סף הכרעתה, והלך ונוצר ערוץ קשר צבאי, שניתן היה להשתמש בו בשטח כדי העביר מסרים בין המנהיגים המדיניים.

המלך עבדאללה הראשון של ממלכת עבר הירדן
(ויקיפדיה)²⁷

ואכן בראשית חודש דצמבר הגיע אליהו ששון לארץ, וחידש בירושלים את מגעיו עם המלך עבדאללה באמצעות הערוץ דיין-עבדאללה-תל. במהלך החודש הפך הערוץ הצבאי לערוץ של 'דיפלומטיית מדים חשאית' שבו העבירו דוד בן-גוריון והמלך עבדאללה, מסרים של שלום. 'דיפלומטיית המדים בשדה הקרב' הפכה ל-'דיפלומטיית מדים חשאית', המוגדרת כ"ערוצי קשר בין מפקדים בשדה הקרב,

²⁶ שם, עמ' 75-81; ששון אל שמעוני, 9, 20, 30, ו-31 באוגוסט 1948, 27.9.48, גנזך המדינה, 3749/1; על השיחות החשאיות עם מדינות ערב ראו גם: גלבר, י. ניצני החבצלת משרד הביטחון - ההוצאה לאור, תל-אביב, 2000, עמ' 851-873.

²⁷ https://he.wikipedia.org/wiki/%D7%A2%D7%91%D7%93%D7%90%D7%9C%D7%9C%D7%94_%D7%94%D7%A8%D7%90%D7%A9%D7%95%D7%9F_%D7%9E%D7%9C%D7%9A_%D7%99%D7%A8%D7%93%D7%9F#/media/%D7%A7%D7%95%D7%91%D7%A5:%D7%94%D7%90%D7%9E%D7%99%D7%A8_%D7%A2%D7%91%D7%93%D7%90%D7%9C%D7%9C%D7%94-SamuelPhotos-000qcwi.jpeg

שהופכים לערוצי קשר חשאיים בין המדינאים לקידום הסדר מדיני".

ששון השתמש בערוץ המפקדים על ידי מכתבים שהעביר למלך עבדאללה באמצעות עבדאללה-תל, והן באמצעות שיחות טלפון עם המפקד הירדני באמצעות הקו הצבאי הישיר בין שני המפקדים הצבאיים. עד מהרה החלו שני המפקדים לשאת ולתת על הסדר השלום העתידי כולל על נושאים, כגון עתיד הגדה המערבית, רצועת עזה, הגבול מעקבה לים המלח, חלוקת ירושלים, שיבת הפליטים לרמלה-לוד.²⁸

ב-12 בדצמבר, בפגישה ביניהם בנוכחות משקיף האו"ם קרלסון, הקונסול הצרפתי, רנה נוויל, ברדט מהקונסוליה האמריקאית, ורס"ן ניקולס אנדרונוביץ, נספח צבאי אמריקאי, הפתיע דיין את הנוכחים בהצהרה הבאה: "ממשלתי הורתה לי לאמר, כי אנו נכונים לדון עם ממשלת עבר-הירדן על שביתת נשק ושלום, אולם אין אנו מעוניינים בהמשכת השיחות על בסיס ההפוגה. כמובן שאין הדברים אמורים בקטנות, כגון החלפת שבוי מפעם לפעם, שאנו יכולים לסדר בינינו במישרין, או פתיחת דרך לבית לחם לחג המולד, שהיא סידור חד-פעמי ולא סידור של קבע". בכך הפך דיין למפקד צבאי שהוסמך על ידי ממשלתו לשאת ולתת על שלום עם המנהיג המדיני של המדינה היריבה.²⁹

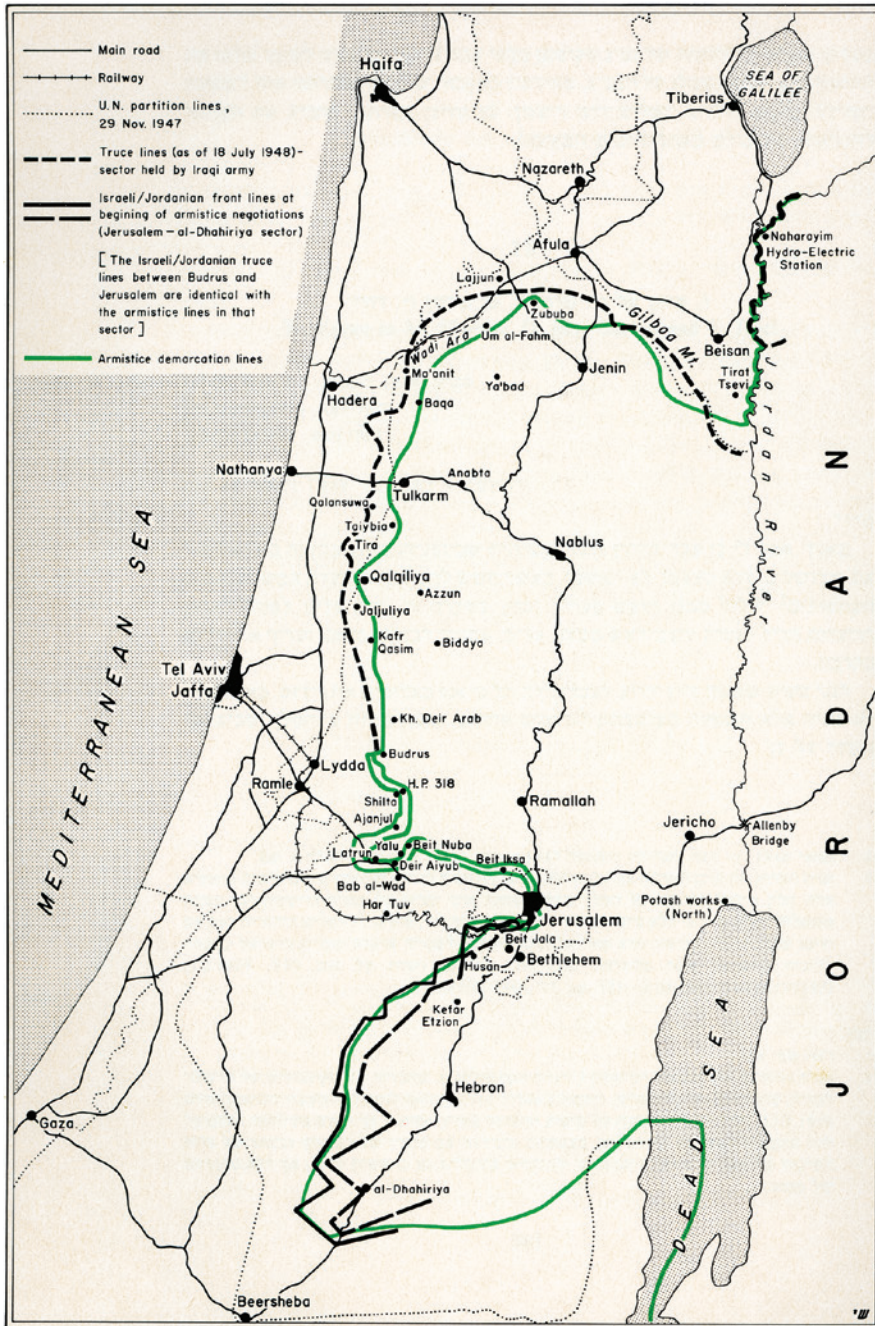
ערוץ הקשר החשאי של המפקדים המשיך לכל אורך חודש דצמבר, גם ללא נוכחות ששון, שהורחק מהמשא ומתן על ידי דוד בן-גוריון בגלל קרבתו האמפטית היתרה למלך עבדאללה. הם דנו בהסדרים הטריטוריאליים הכלולים בהסכם שביתת הנשק, ובהסכם השלום בעקבותיו: עתיד הנגב, והגבול המזרחי שלו בין ישראל לירדן, חידוש העבודה בדרום ים המלח, גורל רכוש חברת האשלג בצפון ים המלח ובית הערבה, חלוקת ירושלים, מעבר הרכבת מהשפלה לירושלים, חופש המעבר להר הצופים, גורל אזורי הגדה המערבית ורצועת עזה, עתיד הערים רמלה, לוד ויפו. המפקדים הציגו את עמדות הפתיחה של מדינותיהם בסוגיות שעמדו על הפרק. למעשה, עיצבו המפגשים ביניהם את הסכם שביתת הנשק שנחתם באופן גלוי ברודוס. יתרה מכך הסכם שביתת הנשק הגלוי בין המדינות שיקף את ההסכם החשאי שנרקם כבר בשטח. כל זאת תוך כדי קרב ההכרעה של הצבא הישראלי נגד הצבא המצרי במסגרת מבצע 'חורב'. המפקד הירדני, שהיה קצין הקישור עם הצבא המצרי, המוצב בדרום ירושלים, נתן הכשר סמוי לריכוז המאמץ של הצבא הישראלי בהדיפת עיקר כוחו של הצבא המצרי אל מחוץ לנגב.³⁰

²⁸ איתל, 1964, עמ' 304.

²⁹ פרוטוקול הישיבה, יומן חטיבה 6, ארכיון צה"ל, 721/72/394, כמוכן ראו: יומן מלחמה, 12.12.48, עמ' 873.

³⁰ על השיחות בין המפקדים ראו: שיחת הטלפון של ששון עם עבדאללה איתל ב-13.12.48, תעודות למדיניות החוץ, כרך שלישי, תעודה 181, עמ' 331-333; ראו התייעצות ביניהם ב-16.12.48, יומן מלחמה עמ' 881; יומן חטיבה 6, 16.12.48, 25-27.12.48, ארכיון צה"ל, 721/72/394; ראובן שילוח אל דוד בן-גוריון, 26.12.48, תעודות למדיניות חוץ, כרך שלישי, תעודה 182, עמ' 334-335; פגישת ראובן שילוח, משה דיין ועבדאללה איתל בירושלים ב-30.12.48, שם, תעודה 183, עמ' 336-339.

JORDANIAN-ISRAELI FRONT AND ARMISTICE LINES (NORTH)

מפת הסכמי הפסקת האש ישראל-ירדן, גדליה יוגב (עורך), תעודות למדיניות חוץ, כרך שלישי, ירושלים (תשמ"ג).

ערוץ הדיפלומטיה החשאית הצבאית הגיע לשיאו ב־5 בינואר 1949. שתי המדינות החליפו כתבי הרשאה חשאיים, שהסמיכו את המפקדים הצבאיים לשוחח על שלום. מכתב ההרשאה הישראלי היה כתוב בעברית, בערבית, ובאנגלית, והיה חתום בידי בן־גוריון, וזו לשונו:

"ממשלת ישראל נותנת בזה ייפוי כוח וסמכות מלאה למר ראובן שילוח ולסא"ל משה דיין לשאת ולתת ולכרות הסכם עם הוד מעלתו המלך של ממשלת עבר־הירדן והאשמית לשם סיום פעולות האיבה ולשם הקמת יחסי שלום בין מדינת ישראל לבין ממלכת עבר־הירדן..."

מכתב ההרשאה הירדני ניתן על ידי המלך עבדאללה, וזו לשונו:

"אל המפקד הצבאי של ירושלים, עבדאללה א־תל: הנני מייפה את כוחך לנהל שיחות עם הצד הישראלי על היסודות שיש רצון להגיע עליהם להבנה הדדית על מנת לסלק כל קושי העלול להתגלות בעתיד, בעת המשא ומתן הרשמי... מאחר שהמטרה בסילוק המכשולים, היא למצוא דרכים לשלום אמיתי, אין להניח אף עניין אחד בלי שיוסכם עליו. אנו מקווים, כי אתה וכן הצד השני תגלו כוונות טובות לפעולה האנושית הרצויה."³¹

בסוף פברואר 1949 מונו המשלחות למשא ומתן הרשמי על הסכם שביתת הנשק הרשמי ברודוס. דיין יצא כסגנו של יו"ר המשלחת ראובן שילוח, ואילו א־תל נשאר מאחור. סא"ל משה דיין היה חתום עם ראובן שילוח על הסכם שביתת הנשק עם ירדן, שנחתם ב־3 באפריל 1949.³²

משדה הקרב לשולחן המשא ומתן על הסכמי שביתת הנשק - 'דיפלומטיית המדים הגלויה'

מלחמות מסתיימות בהסכמי הפסקת אש, המהווים מבוא להסכמי שביתת נשק, המהווים לפעמים מבוא להסכמי שלום. בהסכמים אלה באה לידי ביטוי התצורה השלישית של 'דיפלומטיית המדים', והכוונה ל'דיפלומטיית המדים הגלויה' המוגדרת כ"השתתפות מפקדי הצבאות בשיחות על הסכמי שביתת הנשק והסכמי השלום, ובפיקוח עליהם".

מלחמת העצמאות הסתיימה בהסכמי שביתת נשק. ב־13 בינואר 1949 החלו באופן רשמי השיחות על הסכם שביתת הנשק עם מצרים ברודוס. משלחת ישראל הורכבה מצוות מדיני ומצוות צבאי, בראשה עמד ולטר איתן, מנכ"ל משרד החוץ. הצוות המדיני כלל את ראובן שילוח, ראש המחלקה המדינית של משרד החוץ, את אליהו ששון, ראש מחלקת המזרח התיכון במשרד החוץ, ואת שבתאי רוזן, היועץ המשפטי של משרד החוץ. בראש המשלחת הצבאית עמד האלוף יגאל ידין, ראש

³¹ את נוסח המכתבים ראו: **תעודות למדיניות חוץ** כרך שלישי, תעודה 184, עמ' 340–341; א־תל, 1964, עמ' 31–313; דיין, 1976, עמ' 83.

³² נוסח הסכם שביתת הנשק עם ירדן ראו: **תעודות למדיניות חוץ**, כרך 3 עמ' 712–722.

אגף המטה בצה"ל. בראש צוות האו"ם עמד ראלף באנץ', מתווך האו"ם, ולצידו פעל הגנרל ויליאם ריילי, ראש מטה משקיפי האו"ם, ויועצים אחרים.

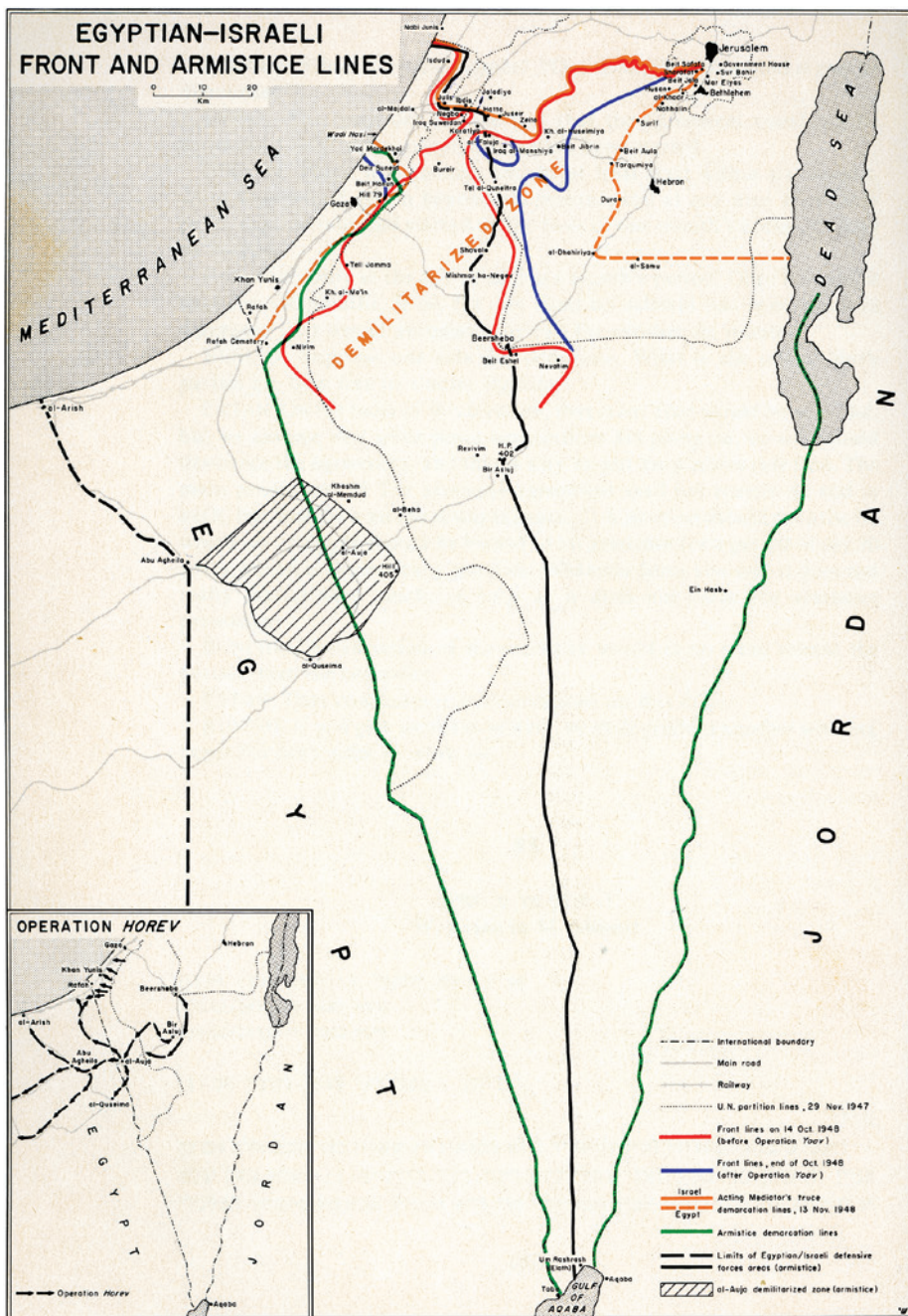
ב-27 בינואר הגיע לרודוס סא"ל יצחק רבין. הוא נקרא על ידי האלוף יגאל ידין משדה הקרב בנגב לשולחן המשא ומתן ברודוס. ראש אגף המבצעים היה זקוק לקצין מבצעים אמין ונאמן, המכיר היטב את השטח ואת המפות הנידונות במשא ומתן. מלבד האלוף יגאל ידין, שעמד בראש המשלחת, חבריה היו: רס"ן אריה סימון, נציג שירות המודיעין הצבאי, שהיה אחראי על פונקציות איסוף המידע, המחקר, האיסוף הטופוגרפי וההאזנה, רס"ן יהושפט הרכבי, נציג "לשכת הקשר", שהייתה אחראית על תיאום הפעולה בין מטכ"ל/אג"ם/ברוך-הקישור לאו"ם, ומשרד החוץ, וסא"ל יצחק רבין, שהיה אמון על הקשר עם חזית הדרום שבשטח.

נוכחותו של מנכ"ל משרד החוץ הישראלי ברודוס נועדה לשוות לשיחות אופי מדיני, ואכן הוא היה שותף באופן פעיל, ואף הוביל את המשא ומתן עד לחתימה על הפסקת אש בין הצדדים ב-24 בינואר. אולם בהמשך, נשאו השיחות אופי צבאי בלבד, והתנהלו בין המשלחות הצבאיות בתיווכו של הגנרל ריילי. למנכ"ל משרד החוץ הובהר על ידי יועצו המשפטי שלשיחות אין אופי מדיני, ואף הוא הודה, שלמדינאים, שאינם אמונים על מפות, על מהלכים בשדה הקרב ועל מיקום הכוחות, אין למעשה תפקיד בהמשך, והם מיותרים.³³

המשלחת המצרית כללה את קולונל מוחמד סוף א-דין, היו"ר, קולונל מוחמד כאמל אל-רחמאני, וקולונל איסמעיל שרין, איש אמונו של המלך פרוק, שהוענקה לו דרגת ייצוג לצורך השיחות. בשיחות אלה נטל האלוף ידין תפקיד מרכזי. הוא הגדיר, על-פי פנייתו של גנרל ריילי, את המשמעות הצבאית של המונחים: כוחות הגנה, "כוחות התקפה", "משטרה צבאית", ומונחים אחרים הקשורים בהם. הוא גם הגיש מסמך, שבו פורטו הצעותיו להגדרתם ולהרכבם של כוחות הצבא, שניתן יהיה להחזיק בשני צידי קו שביתת הנשק באזור הפחתת הכוחות.

המשלחת הצבאית הישראלית מסרה לריילי ולמצרים את קו הפחתת הכוחות. היא הציעה שהמצרים ייסוגו לקו אל-עריש-אבו עגילה, ומשם למפרץ עקבה מדרום לטאבה. נראה כי המשלחת הצבאית זכתה לאמון השלישייה, שניהלה את המשא ומתן על שביתת הנשק מהארץ - דוד בן-גוריון, שר החוץ משה שרת, והרמטכ"ל יעקב דורי, שכן אנשיה עיצבו באופן עצמאי את הקווים שסומנו במפות שביתת הנשק, ולאחר מכן דיווחו לממונים עליהם. כך, ידין שקל לעשות ויתור בנוגע למעבר קו הפחתת הכוחות בחלקו הצפון-מערבי לפי קו 13 בנובמבר ששרטט באנץ', מתווך האו"ם. כלומר, שהוא יתחיל על שפת הים (נבי יוניס) מצפון לאסדוד, משם דרך ג'וליס אל פלוג'ה, משם דרך משמר הנגב, ובאר שבע אל ביר עסלוג', ומשם דרומה, כמעט בקו ישר, אל מרכז חוף אילת. המשלחת הישראלית הסכימה לכלול את ביר עסלוג' באזור הפחתת הכוחות, שבו יותרו כוחות הגנה בלבד, וגם על כך הגיעו הצדדים להסכמה.

³³ איתן אל שרת, 27.1.49, תעודות למדיניות חוץ, כרך שלישי, תעודה 54, עמ' 77.

מפת הסכמי הפסקת האש ישראל-מצרים, גדליה יוגב (עורך), תעודות למדיניות חוץ, כרך שלישי, ירושלים (תשמ"ג).

בנוגע לגזרת עזה-רפיח הסכימה המשלחת הישראלית להמשך הכיבוש המצרי, אך בתנאי שתהיה נסיגה של הכוחות המצריים והפחתתם. רצועת עזה כולה וצפון סיני היו בתחום הפחתת הכוחות. ההבנות בין המפקדים הצבאיים שנוצרו מסביב לדיון במפות, קידמו את המשא ומתן, וסייעו, למעשה, בקביעת גבולות מדיניים בעתיד, במסגרת הסכם שלום עתידי.³⁴

כל נקודות המחלוקת הלכו ונפתרו תוך כדי השיחות הצבאיות. נותרה נקודת מחלוקת אחת – עוג'ה אל-חפיר (ניצנה). ידן ורבין הסכימו לראות במקום את מושב ועדת שביתת הנשק, אך התנגדו לוותר על ריבונות ישראלית עליו. הם גם הביעו את נחישותם לשלוט על דרכי הגישה לעוג'ה אל-חפיר: הגישה הצפון-מערבית – כביש רפיח, הגישה הדרום-מזרחית – כביש קוצימה, הגישה המזרחית – הצטלבות רפיח-עוג'ה אל-חפיר, והגישה המערבית – כביש אבו-עגילה.³⁵

ב-11 בפברואר 1949 יצא ידן לתל-אביב כדי להתייעץ עם השלישייה המובילה לגבי הנקודות שעמדו במחלוקת, ולקבל ממנה אישור לגבי העמדה שעליו לנקוט במשא ומתן. רבין נותר מאחור ברודוס עם ולטר איתן והופקד על משמר המפות. הקצין הישראלי, אשר ראה בקרב על המפות המשך ישיר לקרבות מבצע 'חורב' נתקף בחרדה. הוא חשש כי הדרגים הצבאיים והמדיניים הממונים יכפו עליו לוותר ולסגת גם בקרב על המפות. ועוד יותר מכך הוא חשש שידן לא יחזור לרודוס, ועליו יוטל לחתום על ויתורים טריטוריאליים נוספים. בצר לו פנה אל מפקדו הישיר, יגאל אלון, והפציר בו להתערב כדי למנוע את הוויתורים הטריטוריאליים. את מכתבו מה-10.2.49 הוא סיים במילים הבאות:

"במקרה שתראה שהענינים יוכרעו כך שיתנו לענינים להסחב השתדל להחליפני בעמוס

או בזרובבל. אני שבעתי את הדיפלומטיה והפוליטיקה עד למעל ראשי".³⁶

רבין לא חתם על "כתב הכניעה" כי ידן חזר לרודוס וחתם על הסכם שביתת הנשק עם מצרים ב-24 בפברואר 1949. במקום זה הוא מיהר בחזרה אל שדה הקרב, שכן הוא יצא לרודוס כדי להשתמש בדיפלומטים לצרכיו הצבאיים. חובש הכומתה, שנותר לבדו בחברת הצילינדרים ונלחץ מהם, מיהר להסיר את מדי השרד, כולל את העניבה שלא ידע לקשור, לבש את מדי הקרב ושב אל הנגב, שכן תוך כדי השיחות ברודוס המשיך רבין ביחד עם ידן לתכנן את מבצע 'עובדה'. ההכנות למבצע בשטח נעשו במקביל למשא ומתן על קו הפחתת הכוחות שעבר באמצע הנגב. אזור הפחתת הכוחות בנגב עד לגבול הבין-לאומי עם מצרים הוצא ממעגל הלחימה, והחל להיווצר בו משטר וש"ן – הוועדות המעורבות לפיקוח על שביתת הנשק. כך שלמעשה המצרים

³⁴ ידן אל ריילי, 27.1.49, שם, תעודה 58, עמ' 80-81; "הסכם שביתת הנשק עם מצרים", שם, נספח עמ' 701-700.

³⁵ ידן אל ריילי, 29.1.49, שם, תעודה 70, עמ' 90.

³⁶ הכוונה לעמוס חורב (סוחצ'בר), ולזרובבל ארבל (ורמל). רבין אל אלון, 10.2.49, ארכיון צה"ל, 1046/70/434.

נתנו אישור לישראלים לנוע במרכז הנגב לכיוון אילת, תוך כדי ההתקפה על הכוחות הירדניים במזרח, במסגרת מבצע 'עובדה' שנערך בין ה-5 ל-10 במרץ 1949.³⁷

סיכום

בד בבד עם הדיפלומטיה שמנהלים אנשי משרד החוץ מתנהלת 'דיפלומטיית מדים' של אנשי צבא. הם הראשונים הנפגשים בשדה הקרב, עוד לפני הדיפלומטים, לצורך שמירה על הפוגות בלחימה. הם עוסקים בשרטוט מפות ובפיקוח על הסדרים מקומיים, כדי לאפשר את החזרת החיים האזרחיים למסלולם, ולו לתקופה קצרה. המפגשים בין המפקדים על הסדרים מקומיים הופכים בהדרגה לערוצי תקשורת בין מדינות. לאחר מכן הם דנים ביניהם על הפסקות אש כוללות בחזית, ואף על שלום במסגרת 'דיפלומטיית מדים חשאית', שפועלת במקביל ולעיתים אף מחליפה את ערוצי הדיפלומטיה החשאית של אנשי משרד החוץ.

דיפלומטיית המדים החשאית הפכה לגלויה באמצעות המשלחות הצבאיות לשיחות על שביתת נשק עם מדינות ערב. קציני צה"ל השתתפו במשלחות הצבאיות לצד אנשי משרד החוץ, ככפופים ואף כממונים. בשיחות אלה נקבע, למעשה, הגבול המדיני העתידי של מדינת ישראל, תוך כדי דיון על הטופוגרפיה של מיקום הכוחות בסוף המלחמה, ועל קו הפרדת הכוחות ותחום הפחתתם.

מלחמת העצמאות לא הסתיימה בהסכמי שלום, לכן דיפלומטיית המדים נמשכה במסגרת הוועדות המשותפות לפיקוח על הסכמי שביתות הנשק בשנות החמישים. דיפלומטיית המדים המשיכה גם בסיום מלחמת יום הכיפורים לכל אורך הדרך מהק"מ ה-101 מקהיר, ועד לחתימת הסכם השלום עם מצרים בשנת 1979, תוך כדי ביצוע בשטח של הפרדת הכוחות הישראליים והמצריים עד לפינוי סיני ב-1982. היא נמשכת עד לימינו אלה בתיאום ביטחוני וצבאי עם הצבאות השונים באזור ומחוצה לו.

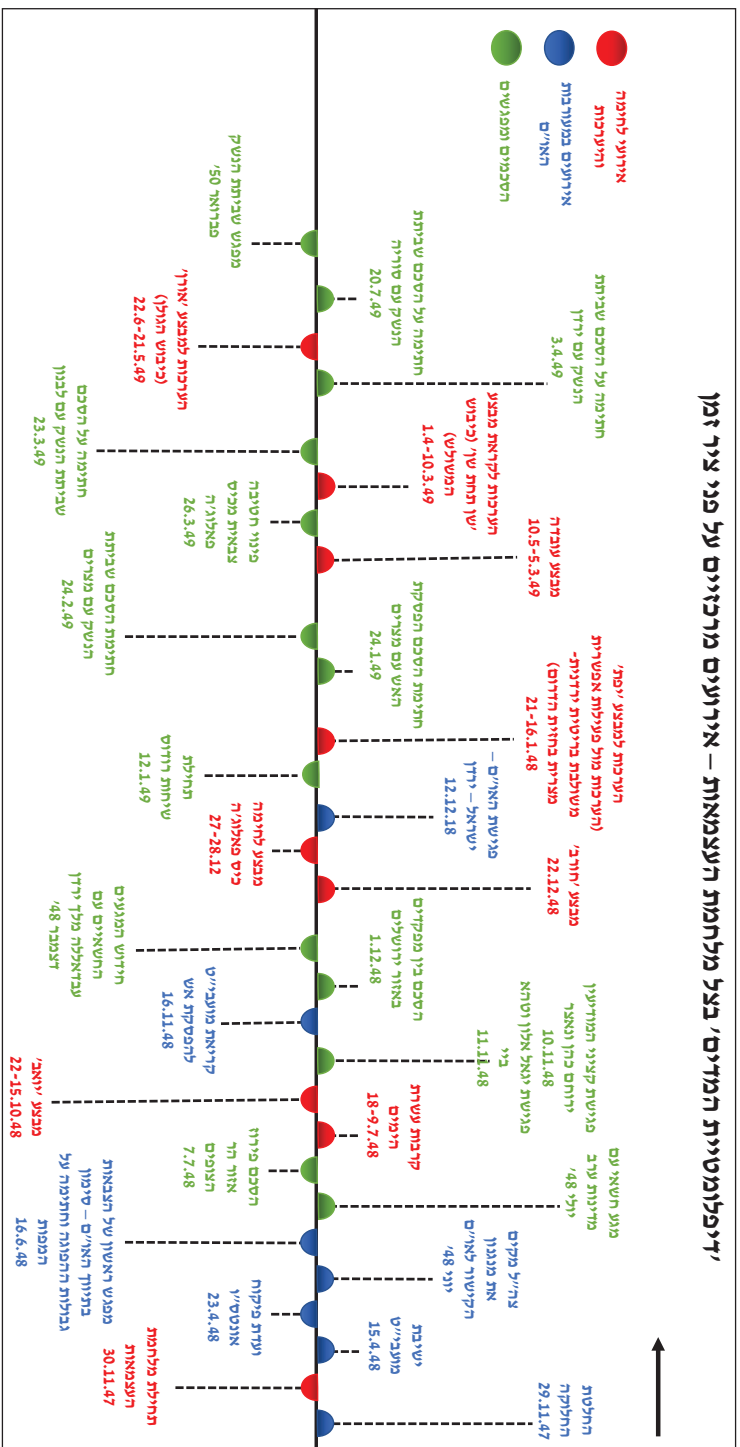
בתחום הממסדי, הפנימי, מצוי האתגר של תיאום בין המנגנונים השונים המתווים ומבצעים את מדיניות החוץ והביטחון. מנגנונים אלו הוקמו והתפתחו במהלך השנים מאז שנת 1948. תהליך המיסוד, שליווה את מדינת ישראל כמדינה חדשה, לוהה בדיפרנציאציה תפקודית בין הפעילות הדיפלומטית לפעילות הביטחונית, כולל המודיעינית. כיום כבר לא מספיק מוסד לתיאום של אדם אחד, כפי שהיה ראובן שילוח. הפונקציה הפנימית של תיאום ושל קישור מתבקשת מתוך תהליך הגידול והשכלול של המנגנונים העוסקים במודיעין, בתכנון, במחקר, במשפט בין-לאומי, ברכש ובקשרי חוץ.

לדיפלומטיה הצבאית מקום חשוב במסגרת הדיפלומטיה הישראלית, שכן בחתירתה לשיתוף פעולה ביטחוני היא מניחה את התשתיות לקשרים הבין-לאומיים

³⁷ רס"ן מאיר דוידזון ב/סגן אלוף שמעון אבידן, 4.3.49, ארכיון צה"ל 1046/70/434; סגן אלוף שמעון אבידן, "מבצע עובדה - שעת 0", 4.3.49, ארכיון צה"ל, 922/75/1019.

של מדינת ישראל. תהליך מרוץ חימוש בלתי מבוקר עלול לגרום לפרוץ מלחמות, ואילו תהליך מבוקר ומושכל של צעדים בוני אמון בין מפקדים בשדה עשוי להביא לסיומן.

דיפלומטיית המדי' בצל מלחמת העצמאות – אירועים מרכזיים על פני ציר זמן

רשימת מקורות:

מסמכים רשמיים:

- דיווחים של קציני הקשר חטיבתיים וגדודיים לאג"ם/ברוך, כרך ב'. ארכיון צה"ל, 2168/50/87.
- ידן אל הרמטכ"ל, אג"ם 23.2.49. ארכיון צה"ל 1203/92/75.
- יומן חטיבה 6, 1.12.48. ארכיון צה"ל 721/72/394.
- יומן חטיבה 6. ארכיון צה"ל, 721/72/394.
- "יומן מערכה" 5.11.48. ארכיון צה"ל, 1046/70/435.
- מטה חזית ד/מודיעין, דו"ח פעילות 8, 220600-230600. ארכיון צה"ל, 922/175/1250.
- מטה חזית ד/מודיעין, דו"ח פעילות 9, 230600-240600. ארכיון צה"ל, 922/175/1250.
- מטה חזית ד/מודיעין, דו"ח מודיעין, 28.10.48. ארכיון צה"ל, 922/175/1250.
- מטה חזית ד, סיכום ידיעות מס' 43 ליום 30.10.48. ארכיון צה"ל, 922/175/1250.
- מטה חזית ד, סיכום ידיעות מס' 44 ליום 1.11.48. ארכיון צה"ל, 922/175/1250.
- דו"חות מודיעין וסיכומי ידיעות של מודיעין/חזית ד' מס' 42-47, בין 30.10-4.11.48. ארכיון צה"ל, 922/75/1250.
- סגן אלוף שמעון אבידן, "מבצע עובדה - שעת 0", 4.3.49. ארכיון צה"ל, 922/75/1019.
- "פקודת מבצע חיסול" חטיבה 3, 26.12.48. ארכיון צה"ל, 922/75/1019.
- רבין אל אלוף, 10.2.49. ארכיון צה"ל, 1046/70/434.
- רס"ן מאיר דוידזון ב/סגן אלוף שמעון אבידן, 4.3.49. ארכיון צה"ל, 1046/70/434.
- שמחה (בטלפון) אל ברוך, 27.3.49. ארכיון צה"ל, 1338/79/450.
- ששון אל שמעוני, 9, 20, 30, ר-31 באוגוסט 1948, 27.9.48. גנוז המדינה, 3749/1.

ספרים ומאמרים:

- א-תל, עבדאללה. **זכרונות**. תל-אביב: מערכות 1964.
- בן-גוריון, דוד. **יומן מלחמה**. גרשון ריבלין ואלחנן אורן (עורכים). תל-אביב: משרד הביטחון - ההוצאה לאור, תשמ"ג.
- יוגב, גדליה (עורך). **תעודות למדיניות החוץ של מדינת ישראל, כרך ראשון**. ירושלים, תשמ"א.
- "החלטת מועצת הביטחון מיום 29 במאי בדבר הפסקת אש בארץ ישראל". עמ' 666-667.
- ברנדוט אל שרתוק 8.6.48. תעודה 156. עמ' 133-136.
- אבן אל שרתוק 3.6.48. תעודה 137. עמ' 119.
- שרתוק אל בונדה 21.6.48. תעודה 214. עמ' 195-196.
- רתוק אל קרמונה 26.6.48. תעודה 234. עמ' 223.
- יוגב, גדליה (עורך). **תעודות למדיניות חוץ, כרך שלישי**. ירושלים, תשמ"ג.
- איתן אל שרת 27.1.49. תעודה 54. עמ' 77.
- ידן אל ריילי 27.1.49. תעודה 58. עמ' 80-81.
- "הסכם שביתת הנשק עם מצרים". נספח. עמ' 700-701.
- ידן אל ריילי. 29.1.49. תעודה 70. עמ' 90.
- דיין, משה. **אבני דרך**. ידיעות אחרונות, 1976.
- כהן, ירוחם. **לאור היום ובמחשך**. תל-אביב: עמיקם, 1969.
- כהן-שני, שמואל. **מבצע פריס - מודיעין ודיפלומטיה חשאית בראשית המדינה**. תל-אביב: רמות, 1994.
- לוי (לויצה), יצחק. **תשעה קבין**. תל-אביב: מערכות, 1986.
- לורך, נתנאל. **קורות מלחמת העצמאות**. גבעתיים: מסדה 1989.